

Aranyhullám

Guido Thiemeyer: *Internationalismus und Diplomatie. Währungspolitische Kooperation im europäischen Staatensystem 1865–1900*. R. Oldenbourg Verlag, München, 2009. 255 oldal

Európában a 19. század második felében az úgynevezett szabad kereskedelem általánossá vált, ami szoros összefüggésben állt a világgazdaságot nemzetközivé formáló rendszerrel, az aranystandard bevezetésével. Az első nemzetközi pénzrendszer virágkorát az első világháborút megelőző harminc-negyven évvel élte, amikor az aranyvaluta rendszer nemzetgazdaságokat átfogó világgazdasági rendszerként funkcionált. Mindemellett általános volt az ezüst–arany közös használata, amelyet kettős vagy bimetalizmusként hívnak. A 19. század második felében egész Európában megjelenő, szinte minden államot érintő monometalista és bimetalista irányzatok küzdelméről született Guido Thiemeyer, a Kasseli Egyetem docensének műve, mely 2004-ben megvédett habilitációs dolgozatának bővített és átdolgozott változata.

Thiemeyer a téma nemzetközileg is számon tartott kutatója, munkássága igen szerteágazó. A szerző 1997-ben szerezte meg a doktori fokozatot, disszertációja a „Vom »Pool Ver« zur europäischen Wirtschaftsgemeinschaft. Europäische Integration, Kalter Krieg und die Anfänge der gemeinsamen Europäischen Agrarpolitik” címet viselte, s szintén az Oldenbourg Verlag adta közre 1999-ben. Valutapolitika témában számos tanulmánya jelent meg rangos német szakfolyóiratokban.¹

¹ *Die Währungsfrage und die Anfänge US-amerikanischer Europapolitik im Jahre 1878*. In: Thomas Clark (Hrsg.): *Die Vereinigten Staaten und Europa*. Festschrift für Horst

Thiemeyer műve széleskörű forrásfeldolgozáson alapul, a szerző a hazai levéltárakon kívül Párizsban, Londonban, Rómában és nem utolsósorban az Amerikai Egyesült Államokban, Washingtonban is kutatott. Monográfiáját kilenc fejezetre osztotta fel, a bevezetés és az utolsó egység mellett hét önálló részben fejt ki kutatásainak eredményeit.

Először az 1850-es években jelent meg a nemzetközi pénz gondolata. Az 1860-as években Franciaország alternatív megoldással próbálkozott az aranyvaluta helyett. 1865. december 23-án belga kezdeményezésre Franciaország, Belgium, Olaszország és Svájc létrehozta az úgynevezett Latin Érmeuniót. A tárgyalások kezdeti szakaszában némi nézeteltérés adódott, mivel Franciaország kivételével valamennyi alapító tagállam az aranyértéket kívánta alapul venni. A francia szakemberek azonban ragaszkodtak a kettős értékhez, vagyis a bimetalizmushoz. A megállapodás szerint a pénzrendszer ezüst alapú maradt, viszont

Dippel. Kassel 2009. 159–183.; *Die internationalen Währungsbeziehungen und der Wandel des europäischen Staatensystems in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. In: Francia Bd. 33/3 (2006) 29–46.; *Italien und die Lateinische Münzunion*. In: Jünemann, Annette – Richter, Emanuel – Thiemeyer, Guido (Hrsg.): *Italien in Europa*. Festschrift für Hartmut Ullrich. Frankfurt, 2008. 55–74.; „Une Révolution Monétaire Générale en Europe“. *Die deutschen Nationalliberalen und die Entscheidung für den Goldstandard im Deutschen Reich 1871/73*. In: Conze, Eckart – Lappenküper, Ulrich – Müller, Guido (Hrsg.): *Geschichte der internationalen Beziehungen. Erneuerung und Erweiterung einer historischen Disziplin*. Köln–Weimar–Wien, 2004. 139–168.; *Otto von Bismarck, Napoleon III. und die Lateinische Münzunion 1865–1869*. *Bankhistorisches Archiv*, Bd. 28 (2002) 1–20.

a pénzverés a frankrendszer mintájára történt. Ezekben az országokban névlegesen bimetallikus pénzrendszer volt ugyan, de a kaliforniai és ausztráliai aranyláz megemelte az általános árszínvonalat, ami az ezüsthöz viszonyítva olcsóbbá tette az aranyat. A Latin Érmeunió egyfajta megoldási programként funkcionált az arany áringadozására, a tagállamok *de facto* áttértek az ezüst valutára. Az Érmeunió államai stabilizálták az ezüst valutát, ami látens módon Franciaország nagyhatalmi törekvéseit biztosította az európai kontinensen. Franciaország a szerződés megkötése után felszólította az európai országokat és az Amerikai Egyesült Államokat a csatlakozásra, később valóban csatlakoztak más államok is névlegesen, mint például Spanyolország, Görögország, Szerbia, Románia.

A harmadik fejezetben a Német Birodalom valutareformjáról tájékozódhat az olvasó. A Latin Érmeunió megalakulását követő negyedik esztendőben fordulat állt be a nagypolitika színterén. Kitört a német-francia háború. 1871 januárjában egy új európai nagyhatalom született, s megszűnt Franciaország hegemoniája. Németország győzelmével új pénzpolitikai irányvonal bontakozott ki, amely nem pártolta a nemzetközi érme gondolatát. A birodalom egységesítése előtt a partikularizmus a pénzügyekben is megmutatkozott, a Német Szövetségben belül 17 különböző arany- és 66féle ezüstpénz volt forgalomban. Az egység megszületésével a pénzügyekben is a centralizációra törekedtek: az ezüstnek mint csereeszköznek a kiszorítására, az úgynevezett demonetizálására, és helyébe az arany pénzt korlátlan uralomhoz juttatni. A Német Birodalom Franciaországot Elzász és Lotaringia megszerzésén túl 5 milliárdos hadisarc megfizetésére kötelezte, melynek egy részét aranyban, másik részét londoni bankokba szóló, aranyra bármikor átváltható váltóban kérte megtéríteni. A befolyó összeget Berlin arra használta fel, hogy áttérjen az aranyalapra. 1871 márciusában Bismarck kancellár a birodalmi gyűlés elé

terjesztette a valutareformra vonatkozó második törvényjavaslatot. A német kormány az ezüstvásárlást már 1871 júliusában beszüntette, és még ugyanazon év december 4-én a császár szentesítette az aranyalapra való áttérésről szóló törvényt. Elindították az arany 10 és 20 márkások veretését. Az 1873. július 9-i törvény véglegesítette a birodalmi arany márka forgalomba hozatalát. Thiemeyer kiemeli annak diplomáciatörténeti jelentőségét is, hogy a Német Birodalom a monometallizmus választásával Európa pénzügyi centrumába került, így valutapolitikai tekintetben felsorakozott Anglia mellé. A következő években Németország monetáris politikája az európai államok számára mintaként szolgált.

Az Amerikai Egyesült Államok valutapolitikájával és az 1878. évi párizsi nemzetközi érmeügyi konferenciával foglalkozik a szerző a negyedik fejezetben. A bimetalizmus az Egyesült Államokban maradt fenn a legtovább. Az amerikai törvényhozás 1873-ban fogadta el az aranystandardot, 1878-ban azonban visszatértek a bimetalizmusra, és az ezüstre vonatkozóan bizonyos korlátozásokat vezettek be. A Kongresszus 1878-ban elfogadta a *Bland-Allison Actet*, az elnök, Rutherford B. Hayes vétója ellenére, mely a pénzügyminisztérium számára előírta a havonta 2 millió dollár értékben az ezüstvásárlást az Államokban. Az amerikai kormányzat ettől az intézkedéstől várta az ezüst árának a nemzetközi piacon történő mesterséges emelkedését.

A Latin Érmeunió tagállamai nem tudták kezelni az ezüst beáramlásával járó inflációt, először korlátozták, majd beszüntették az ezüstvásárlást. 1878-ban felfüggesztették az 5 frankos érme veretését. A csökkenés mértéke 1873 után felgyorsult, és a folyamat magára vonta Anglia és az Amerikai Egyesült Államok figyelmét. Mindkét állam bizottságot állított össze, amelynek feladata az ezüst árcsökkenésének vizsgálata volt. Az Egyesült Államok elnöke felhatalmazást kapott arra, hogy a két fém közötti értékarány megállapítása céljából lépjen

érintkezésbe a Latin Érmeunió államainak kormányával. Ennek nyomán konferencia ült össze Párizsban 1878. augusztus 5-én. Az Egyesült Államok megbízott követe azt a javaslatot terjesztette elő, hogy az ezüst szabad veretését az országok ismét engedjék meg, újból alkalmazzák korlátlan fizetési eszközként, és a két fém közötti arányt nemzetközi megegyezés keretében állapítsák meg. Anglia Németországgal egyetemben a konferenciától való távolmaradásával tüntetett, az előbbi a kettős pénzrendszer nem fogadta el, de nem támogatta a tiszta aranyvaluta bevezetését sem. Párizs ismét a monometallista és a bimetallista irányzat összecsapásának helyszínéül szolgált.

Az ötödik fejezetben az 1870-es évek világgazdasági válságáról és az 1881. évi nemzetközi érmeügyi konferenciákról szól Thiemeyer. Az 1878. évi konferencia után a pénzügyi helyzetben továbbra is válságos jelek mutatkoztak. Az ezüst ára ismét csökkent, Németország 1879-ben beszüntette az ezüsteladást. Az Egyesült Államokban a készfizes megkezdése után folyamatosan áramlott be az arany Európából, aminek Franciaország látta a legnagyobb kárát. A *Bland-Allison Act* eredménytelen maradt. A francia és amerikai kormányok mindent megtettek annak érdekében, hogy nemzetközi pénzként lehessen használni az aranyat és az ezüstöt. Francia és amerikai kezdeményezésre 1881. április 19-én Párizsban ismét pénzügyi értekezletet rendeztek. Az 1878. évi konferenciához képest jóval több ország, összesen tizenöt képviseltette magát. A fő kérdés újból a két fém közötti viszonylagos értékarány megállapításának témája maradt. A konferencia kezdetén arról tanácskoztak, hogy a német márkát vissza kell vonni. Beolvasztani, majd érmévé veretni úgy, hogy az arany–ezüst érték arányát 1:15,5-ben állapítsák meg az akkori 1:14 helyett. Azoknak az államoknak, amelyek nem rendelkeztek sánta aranyvalutával,² a mes-

terséges arányszám változtatás nem állt érdekükben. 1881-ben még három jelentős európai ország birt papírvalutával, nevezetesen Oroszország, Olaszország és az Osztrák–Magyar Monarchia. Az említett államok érdemben nem is befolyásolták a konferencia alakulását. Végül a tanácskozás résztvevői akceptálták az értekezlet eredményeit, és kérték a kormányok beavatkozását. Thiemeyer kiemeli, hogy 1870 és 1900 között az amerikai pénzügyi szakemberek rendkívül produktívak voltak, és az európai szakírókhoz képest jóval többet publikáltak a témában. Samuel Dana Horton (1844–1895) nevét említi a legtöbbet, aki hosszabb időre Európába költözött a bimetallizmus népszerűsítése érdekében.

A hatodik fejezet a Latin Érmeunió tagállamaiban 1878 és 1885 között lejátszódó krízisről tájékoztatja az olvasót. A tagállamok közötti érmeügyi szerződés eredetileg 1879 végén járt volna le, de a felek 1878. november 5-én hat évvel meghosszabbították. Az Unió alkalmazkodva az ezüst világpiacon csökkenéséhez, az 5 frankos érmék veretését felfüggesztette. 1885. november 6-án a szerződést ismét megújították, végül 1891. január 1-jéig maradt érvényben. Mindegyik ország meghatározott súlyú ezüstben rögzítette a valutáját, Belgiumban és Svájcban addig is frankot használtak, Olaszország pedig az új lírát a frank ekvivalensként határozta meg. Az aranyvalutára való áttérés hulláma folytatódott. Az olasz királyság Agostino Magliani (1824–1891) javaslatára 1881-ben az aranyvaluta mellett döntött. Az áttérés fedezeteként 644 millió kölcsönt vett fel külföldön, ebből 444 milliót aranyban. 1883. április 12-én megkezdtek a készfizeset. A kísérlet azonban kudarcba fulladt az ázsiai 1887-es újbóli megjelenése és növekedése következtében.

nyes fizetési eszköz csak egy fémből készül, de valamely régebbi pénzrendszerből megmaradt, másik fémből készült érme is korlátlan mennyiségben van forgalomban. *Révai Nagy Lexikona*, 16. köt. Budapest, 1924. 547.

² *Sánta aranyvaluta*: (németül – *hinkende Goldwährung*) az a valuta, melynél a törvé-

Így 1894-ben visszaállították a líra kényszerforgalmát.

A monográfia hetedik fejezetében a nemzetközi valutapolitika 1890 és 1900 közötti eseményeit vázolja fel a szerző, különös tekintettel az Amerikai Egyesült Államokra. Amerika a *Bland-Allison Act*et nem tartotta elégségesnek ezüstkészlete gyarapításának szavatolására. A Kongresszus nem engedélyezte a szabad és korlátlan veretést. John Sherman (1823–1900), aki Hayes elnök alatt pénzügyminiszterként (1877–1880) vitte keresztül a készfizeset folyósításának megkezdését, védte a mezőgazdasági termelők és a bányászok érdekeit. A gazdálkodók ugyanis hatalmas adósságot halmoztak fel, amit nem tudtak visszafizetni a túltermelés okozta infláció következtében. Így a kormány sürgette az ezüst felvásárlási törvény megalkotását, amitől a gazdaság fel lendülését várták, mivel a dollár olcsóbb lett. 1890-ben a Kongresszus Sherman előterjesztésére megszavazta a *Sherman-billt*, amely havi 2 millióról 4,5 millióra emelte az ezüstvásárlásra fordítható összeget. Az ezüstvásárlási törvény sokszorosára növelte a pénzverésre fordított ezüst mennyiségét, ezzel megnyugtatta a farmereket, akik ettől a mezőgazdasági árak emelkedését várták. A kincstár a *Sherman-bill* hatására havi 127 800 kilogramm ezüstöt vásárolt fel, és ezüstre vagy aranyra átváltható bankjegyekkel fizetett érte.

A nemzetközi pénzügyekben a rendezetlenség továbbra is fennállt, ami az Egyesült Államok akkori elnökét, Benjamin Harrisons (1889–1893) arra sarkallta, hogy újabb pénzügyi konferenciát hívjon össze. Az értekezlet 1892. november 22-én Brüsszelben ült össze, melynek fő témája annak megvitatása volt, hogy az ezüst újra szerephez juttatása a pénzügyekben. Az amerikai követ azt a javaslatot terjesztette a konferencia elé, hogy az arany és ezüst között állapítsanak meg állandó értékarányt, és a konferencia ismerje el mindkét érc értékmérő funkcióját. A kérdéssel ismételtelen heves vita alakult ki, ami azonban meddő maradt. Az

egy-egy államok küldöttei kijelentették, hogy olyan konferencián nem vesznek részt többet, amelynek feladata nemzetközi bimetalikus egyezmény mérlegelése. Viszont az ezüst kiterjedtebb monetáris alkalmazására vonatkozó kérdés megvizsgálását célszerűnek ítélték. A konferencia ismét komoly eredmények nélkül ért véget, azzal az elhatározással, hogy egy év múlva újra folytatják a tárgyalásokat. Erre azonban már nem került sor. Amerika belátta, hogy a monometallikus irányzatnak nincs kellő támogatottsága, és a Kongresszus 1893. november 1-jén felfüggesztette a *Sherman-billt*. Az intézkedést az 1893-ban kirobbant gazdasági válság közepette a felháborodott közvélemény erőszakolta ki. Az ezüstrrel fedezett *treasury note*-ok *legal tender* (törvényes fizetési eszköz) jelleggel bírtak, azokat a vámfizetésnél is elfogadták. Ennek következtében, William McKinley (1843–1901) védvámtarifájának ellenére mind kevesebb arany került az országba. Az Egyesült Államokban az 1900-as éveket megelőzően még folytak a monometallikus és bimetalikus irányzatok közötti harcok. 1897-ben McKinley lett az elnök, és sikerült elejét venni a gazdasági válságnak, majd a gazdasági prosperitás, az új amerikai aranybányák felfedezése következtében 1900-ban az Egyesült Államok is áttért az aranyalapra. A Kongresszus 1900. március 13-án fogadta el a valutareformmal kapcsolatos törvényjavaslatot.

A nyolcadik fejezetben Thiemeyer szisztematikus összegzést ad közre a „nemzetközi monetáris közösségről” a 19. század második felében.

Guido Thiemeyer kontinenseken átívelő kutatást és eredményes munkát végzett, ízig-vérig diplomáciatörténeti munkát alkotott, melynek forrásait eredeti környezetükben tanulmányozta. Az olvasó számára különösen izgalom böngészni a „Források és irodalom” című utolsó fejezetet. A források regisztere pontos betekintést enged a szerző külföldi levéltári kutatásaiba. A felhasznált irodalom tagolt és jól elkülöníthető részek-

ből áll, az olvasó tájékozódását jelentősen megkönnyíti a három oldalas névmutató.

Az ismertetett monográfia felöleli a 19. század második felének európai és az Amerikai Egyesült Államok valutapolitikájának történetét. A korábbi német nyelvű szakirodalomhoz képest szélesebb spektrumon keresztül láttatja a pénzügyi és diplomáciai folyamatokat. A könyv bővebb forrásbázist

használ fel a témában már megjelent munkákhoz képest. Ennek köszönhetően új megvilágításba helyezi a nemzetközi arany-pénzrendszer történetét. Nemcsak történészek, hanem közgazdászok és politológusok is haszonnal forgathatják a könyvet.

KÁRBIN ÁKOS